

Боротканич Н.П. Этапы становления и развития Музея космонавтики им. С.П. Королева. В статье рассмотрены основные этапы становления и развития Музея космонавтики им. С.П.Королева Житомирского областного совета – ведущего музея космонавтики Украины, выявлены наиболее важные факты в его истории, освещен вклад музея в развитие современного музееведения, проанализированы проблемы функционирования музея.

Borotkanych N.P. Stages of becoming and development of Museum of cosmonautics the name of S.P. Korolev. In the article the basic stages of becoming and development of Museum of cosmonautics are considered the name of S.P.Korolev the Zhitomir regional soviet – leading museum of cosmonautics of Ukraine, the most essential facts are exposed in his history, the contribution of museum is lighted up to development of modern museology, the problems of functioning of museum are analysed.

УДК 629.42

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сорочинська О.Л., к.і.н., д-р філос.

(Державний економіко-технологічний університет транспорту)

Коротко висвітлено передісторію становлення і розвитку системи державного соціального страхування в Україні. Висвітлено зародження соціального страхування ще за часів Російської імперії і його розвиток до наших часів.

Започаткування системи соціального страхування було обумовлене структурними змінами в економіці європейських держав унаслідок зростання і зміцнення капіталістичних відносин, розвитку промислового виробництва, які призвели до революційних змін у відносинах праці. Якщо за часів феодалізму основною продуктивною одиницею була людина-кріпак, то з розвитком капіталістичних відносин на зміну їй приходять вільна людина – найманий працівник, який самостійно обирає роботодавця і місце роботи [1, с. 35]. На тлі загального зростання економіки роль найманого працівника у про-

цесі виробництва підвищувалася, оскільки істотною мірою саме завдяки його зусиллям, фізичному та інтелектуальному потенціалові забезпечувалося зростання обсягів виробництва та економічний розвиток європейських держав узагалі.

Як наслідок, активізувався профспілковий і політичний рух, дедалі більше працівників вступали до лав професійних об'єднань. Наймані працівники та їх об'єднання, відчувши власну роль та значущість у створенні національного продукту, почали вимагати від роботодавця підвищення рівня економічних, трудових і соціальних гарантій, захис-

ту у разі неспроможності заробляти собі на життя [2, с. 5].

Потужність цих нових організованих рухів відчували як політичні сили, так і роботодавці. Політики, розуміючи необхідність діалогу з новим класом та усвідомлюючи невідворотність пошуку компромісу з ним, схилялися до співпраці з найманими працівниками та їх представниками і об'єднаннями. Роботодавці ж, шукаючи шляхів порозуміння і прагнучи збереження і розвитку своїх виробництв, поступалися певними позиціями, погоджувалися на поетапне підвищення рівня оплати праці, надання пільг окремим категоріям найманих працівників, підвищуючи рівень їхнього соціального захисту, а також залучаючи працівників до участі у створенні системи їхньої матеріальної підтримки і мотивації до продуктивної праці. Як зазначають дослідники, між професійними спілками і підприємцями йшла важка, наполеглива, часто і трагічна боротьба за вплив на найманих працівників [3, с. 13].

У цей період особливого значення набула здатність особи своєю працею не лише брати участь у створенні національного продукту, але й забезпечувати таким чином власний статок і благополуччя своєї родини [2, с. 5]. Відсутність роботи або неспроможність особи своєю працею заробляти собі на життя зумовлювала зниження рівня соціального захисту працівника, його купівельної спроможності. В кінцевому ж результаті така ситуація негативно позначалася і на рівні розвитку національної економіки, стримувала її зростання.

Упровадженню соціального страхування, що було покликане вирішити ці проблеми, передувало функціо-

нування інших механізмів соціального захисту працівників. Ці механізми не можна беззастережно віднести до тих чи інших видів соціального страхування, але не можна заперечувати і той факт, що їм були властиві певні риси, характерні для сучасного інституту соціального страхування.

Із середини XVIII ст. однією з таких форм соціального захисту найманих працівників від хвороби як найбільш розповсюдженої причини втрати заробітку стали товариства (каси) взаємодопомоги, які набули особливого розвитку в Англії (“дружні товариства”) і Німеччині. Такі товариства діяли і в інших країнах Європи – Франції (“компаньйонажі”), Бельгії, Швейцарії, Італії тощо.

Іншою формою добровільного страхування стали “робітничі спілки”, що надавали матеріальну допомогу своїм членам лише у якості одного з видів своєї діяльності, який не мав пріоритетного характеру. Найбільш давніми організаціями такого роду були “тред-юніони”. Наприкінці XVIII ст. і протягом першої половини XIX ст. професійні робітничі спілки з'явилися в усіх капіталістичних країнах Європи [4, с. 31].

Хоча товариства взаємодопомоги частково й вирішували гостру проблему соціального захисту найманого працівника у разі втрати ним заробітку унаслідок хвороби, проте практика їхньої роботи мала низку вад з точки зору працівника, зокрема, обмеження строку, протягом якого працівник мав право на одержання допомоги за рахунок коштів товариства [2, с. 8], добровільність участі у цих товариствах, а також застосування принципу, за яким кошти товариства формувалися зі внесків його членів – працівників, а роботодавці не брали участі у фінансуванні його витрат.

Об'єктивні обставини вимагали від політиків і власників засобів виробництва шукати нових механізмів соціального захисту працівників. На перший план поставало питання упровадження принципу обов'язковості (примусовості) страхування найманих працівників, що дозволив би охопити якомога ширше коло осіб, і підвищення рівня матеріальної допомоги працівникам.

Якщо проблему обов'язковості страхування можна було вирішити завдяки законодавчому закріпленню принципу примусовості, то підвищення рівня виплат на той час можна було забезпечити лише шляхом часткового перекладення фінансування системи матеріальної підтримки на більш заможні верстви населення – насамперед на підприємців, а завдяки підтримуваному державою механізмові оподаткування – також на інші категорії населення [4, с. 34].

За таких передумов у другій половині та наприкінці XIX ст. у провідних країнах Європи зароджується інститут, який згодом іменуватиметься “соціальне страхування”. Його особливостями порівняно з традиційними і добровільними видами страхування стали обов'язковість участі у ньому як найманих працівників, так і роботодавців, а також матеріальне і організаційне сприяння здійсненню цього виду страхування з боку держави.

Утім на початковому етапі принцип обов'язковості не було втілено у повному обсязі. Першою формою обов'язкового страхування, упровадженою в Пруссії, стали так звані факультативно-обов'язкові каси страхування на випадок хвороби, у яких принцип обов'язковості був умов-

ним, оскільки власне застраховані особи або місцеві органи влади мали право визнавати участь у цих касах обов'язковою з покладенням на роботодавців певної частини страхових внесків. Аналогічний вид страхування у Росії було упроваджено Гірничим статутом, який передбачав можливість угоди між роботодавцем і найманими працівниками про обов'язковість участі у “допоміжних касах” [4, с. 37].

У повній мірі принцип обов'язковості страхування найманих працівників уперше було застосовано до робітників певних категорій, які працювали в особливо важких умовах, і насамперед – для гірничих робітників. Відповідні закони з'явилися у 1854 р. в Австрії та Пруссії, у 1868 р. – в Бельгії, у 1861 р. – в Росії, у 1881 р. – у Франції (останній стосувався не гірничих робітників, а робітників суднобудівних заводів) [4, с. 38].

Окремим видом страхування, що набував свого розвитку у цей період, було страхування від нещасних випадків, які на той час, поряд із хворобою, були однією з основних причин настання непрацездатності серед осіб працездатного віку, що було зумовлено стрімким розвитком промислового виробництва за майже повної відсутності обов'язкових вимог щодо безпеки і охорони праці [5, с. 51].

Цей вид страхування бере свій початок від запровадження загальної цивільно-правової відповідальності роботодавця за нещасні випадки, що сталися з його робітниками. Серед країн Європи таку відповідальність роботодавця першою запровадила Німеччина у 1871р. За декілька років такий самий закон з'явився у Швейцарії, а наприкінці 1890-х років – в Англії, Франції та Данії, на початку XXст. – у Росії [4, с.40].

Із запровадженням цього виду цивільно-правової відповідальності роботодавці відчували об'єктивну потребу і усвідомили економічну доцільність страхування своїх ризиків, пов'язаних із проведенням виплат потерпілим та членам їх сімей. Роботодавцям виявилось вигідніше сплачувати страхові внески до страхової організації (приватної страхової компанії чи товариства взаємного страхування роботодавців), яка у подальшому компенсувала б їм збитки, зазанані ними у зв'язку з проведенням виплат потерпілим від нещасних випадків.

Вже на початку 1880-х років у Німеччині налічувалося 52 товариства добровільного взаємного страхування роботодавців [4, с. 41]. Таким чином було створено передумови для запровадження у Німеччині загальнообов'язкового соціального страхування від нещасних випадків, що передбачало б сплату роботодавцями страхових внесків до спеціалізованих страхових організацій, які проводили б необхідні виплати безпосередньо застрахованим особам у разі настання нещасних випадків.

Перший страховий закон – закон про обов'язкове страхування на випадок хвороби – було прийнято у Німеччині 15 червня 1883 р. За рік – 6 липня 1884 р. прийнято закон про страхування від нещасних випадків, а 22 червня 1889 р. – закон про страхування у зв'язку зі старістю і на випадок інвалідності. Саме цей період прийнято вважати початковим стосовно соціального страхування, оскільки запроваджений у Німеччині механізм страхування містив елементи примусовості та обов'язковості, охоплюючи порівняно широке коло осіб і покладаючи на

роботодавців обов'язок брати участь у витратах на страхування [2, с. 8].

Приклад Німеччини наслідували інші країни Європи. Так, в Австрії закон про страхування від нещасних випадків прийнято у 1887 р., у Норвегії – у 1894 р., у Фінляндії – у 1895 р., в Англії – у 1897 р., у Данії, Франції та Італії – у 1898 р., в Іспанії – у 1900 р., у Швеції, Голландії та Бельгії – у 1901 р., у Люксембурзі – у 1902 р., у Росії – у 1912 р. [6, с. 70].

У той самий період – наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. – об'єктами обов'язкового страхування стають такі види соціальних ризиків, як хвороба, інвалідність, вдівство і сирітство, материнство, старість, професійні захворювання, безробіття. Так, наприклад, в Австрії у 1888 р. прийнято закон про страхування на випадок хвороби, а у 1891 р. в Угорщині – закон про загальнообов'язкове медичне страхування. Цього ж року у Бельгії упроваджено систему страхування на випадок безробіття, що передбачала надання субсидій за рахунок публічних коштів професійним спілкам, які проводили відповідні виплати своїм членам. У 1909 р. у Норвегії упроваджено систему обов'язкового страхування на випадок хвороби.

У Великобританії у 1911 р. прийнято національний акт про страхування, що передбачав формування фонду на випадок безробіття за рахунок обов'язкових внесків найманих працівників і роботодавців, а також унесення однієї третини цього фонду за рахунок коштів держави. Зазначеним актом передбачалося й утворення національної системи медичного страхування, що також мала формуватися за

рахунок коштів працівників, роботодавців і держави.

Того самого 1911 р. в Італії запроваджено централізовану систему загальнообов'язкового державного страхування на випадок материнства для жінок, які працюють.

Незважаючи на те, що процес розвитку капіталістичних відносин в Росії розпочався пізніше, ніж у країнах Європи, окремі види страхування найманих працівників з'явилися в Росії майже одночасно з їхнім виникненням в провідних і найбільш економічно розвинутих європейських країнах. Деякі дослідники висловлюють думку, що власне питання запровадження обов'язкового страхування робітників в Росії порушувалося навіть раніше, ніж в Німеччині.

У 1912 р. в Російській імперії було прийнято закони “Про забезпечення робітників на випадок хвороби”, “Про страхування робітників від нещасних випадків на виробництві” [2, с. 6], які передбачали сплату внесків на соціальне страхування як працівниками, так і роботодавцями (крім страхування від нещасних випадків, яке, як і у провідних країнах Європи, здійснювалося за рахунок роботодавця).

Зазначені закони визначали й організаційну структуру відповідних видів страхування – страховими органами на місцях були лікарняні страхові каси і страхові товариства, що існували на підприємствах із кількістю робітників не менше двохсот. На більш дрібних підприємствах створювалися кооперативні каси. В центрі функції органу соціального страхування здійснювала Рада у справах страхування [7, с. 22], а в губерніях спеціальні органи – страхові присутствія.

Таким чином, ці страхові закони не лише упровадили новітні моделі соціального страхування найманих працівників, притаманні економічним системам провідних країн Європи, але й визначили вертикаль організаційно-управлінської структури страхування робітників у Росії [7, с. 22].

Дореволюційне законодавство про соціальне страхування стало базою і для ухвалених Тимчасовим урядом у 1917 р. документів у цій сфері. Проголошена 11 жовтня 1917 р. реформа страхових присутствій і Ради у справах страхування мала на меті кількісно-якісні зміни у складі цих органів, передбачивши запровадження принципу рівного представництва підприємців та робітників у їхньому складі [7, с. 22].

Одразу ж після подій жовтня 1917 р. було здійснено спробу запровадити альтернативну програму соціального страхування, розроблену В.Ленінін і схвалену 6-ю (Празькою) Всеросійською конференцією Російської соціал-демократичної робочої партії у 1912 р. [8, с. 13]. Вже 14 листопада 1917 р. було опубліковано “Урядове повідомлення про соціальне страхування” [9, с. 13], що фактично являло собою перший програмний документ нової влади із соціальних питань. У ньому було закладено такі принципи радянського страхування, як його загальний характер, самоврядування робітників у страхових органах, максимально можливий рівень матеріального забезпечення за всіма видами страхування. При цьому тягар фінансування системи соціального страхування покладался на роботодавців [7, с. 23].

Одним із питань, урегульованих постановою Ради Народних Комісарів

(РНК) РРФСР від 15 листопада 1921 р. “Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею” [10, с. 156], було упорядкування організації соціального страхування, визначення керівних та контролюючих органів. Зокрема, було створено центральний відділ соціального забезпечення і охорони праці Народного комісаріату праці, а на місцях було відкрито підвідділи.

Упродовж короткого періоду – протягом 1,5–2 років – відбулася неодноразова реорганізація керівних органів у галузі соціального страхування – Народного комісаріату праці та Народного комісаріату соціального забезпечення. Врешті решт 1 грудня 1920 р. було видано декрет про передання функцій управління соціальним забезпеченням до Народного комісаріату соціального забезпечення [7, с. 24].

Ситуація залишалася незмінною до вересня 1922 р., коли на V з’їзді професійних спілок було прийнято рішення про передачу повноважень з управління соціальним страхуванням до Народного комісаріату праці [10, с. 159], у структурі якого на початку 1923 р. було створено Союзнун раду соціального страхування та її виконавчий орган – Центральне управління соціального страхування [11, с. 9].

Робочими органами центральних структур управління були страхові каси, які, будучи виборними органами, втім мали статус державних організацій, входили до загальної системи Народного комісаріату праці [11, с. 6] і, являючи собою єдину централізовану систему, були побудовані за територіальною та галузевою ознаками від вищого рівня (центральної галузевої страхової каси і республіканських територіальних стра-

хових кас союзних республік) до обласних і районних страхових кас.

На V пленумі ВЦСПС (червень 1928 р.) було прийнято рішення про відмову від територіального принципу організації соціального страхування і розвиток його галузевої структури [12, с. 123]. На рівні підприємств функції первинних органів соціального страхування виконували виплатні пункти.

Відповідно до постанови ЦВК, РНК і ВЦРПС від 23 червня 1933 р. “Про об’єднання НКП Союзу РСР із ВЦРПС” [13] функції управління соціальним страхуванням, кошти соціального страхування, що перебували у віданні НКП, а також санаторії, будинки відпочинку й інші установи були передані професійним спілкам [14, с. 9].

З 1938 р. і до 1990 р. бюджет соціального страхування являв собою складову частину єдиного державного бюджету Союзу РСР, що мало наслідком перетворення соціального страхування на систему соціального забезпечення. У наукових дослідженнях цього періоду відзначається, що економічно правильно витрати на соціальне страхування повністю здійснювати за рахунок бюджетного фінансування і відмовитися від системи внесків підприємств до фонду соціального страхування, тобто перейти до єдиної форми забезпечення непрацездатних і літніх громадян – соціального забезпечення [15, с. 4].

Потреба у реорганізації системи соціального страхування стала особливо відчутною з проголошенням у Радянському Союзі всередині 1980-х років перебудови, яка призвела до істотних змін в економіці держави. З 1 січня 1991 р. створено Фонд соціального страхування СРСР, що залишався

у віданні ВЦРПС, і відтоді кошти соціального страхування не включалися до складу державного бюджету.

Отримана Україною у спадок від Радянського Союзу система соціального захисту громадян, у тому числі система соціального страхування, ґрунтувалася на специфічній концепції соціально-економічних відносин, виходила з принципів планової економіки та протягом тривалого часу – виключно державного управління системою соціального забезпечення громадян. Із різкою зміною природи економічних процесів у державі система соціального забезпечення перетворилася на таку, що неспроможна гарантувати належний рівень соціальної захищеності громадян, оскільки втратила свою економічну базу.

Слід відзначити і такий вагомий фактор соціально-економічного розвитку 90-х років ХХ ст., як істотна зміна структури суб'єктів права власності на засоби виробництва в Україні. Як відомо, аж до останніх років існування Радянського Союзу чи не єдиним суб'єктом права власності як на засоби виробництва, так і на вироблену продукцію була держава. Державна частка власності домінувала майже в усіх сферах економічного життя. З початком перебудови структура відносин власності змінилася. Дедалі більшого розвитку набували кооперативи, приватний сектор, а наприкінці 1980-х – початку 1990-х років почали з'являтися спільні та колективні підприємства, недержавні банки тощо.

Держава, не маючи досвіду регулювання недержавного сектора національної економіки, фактично втратила контроль над економічними процесами

у країні. Неспроможність держави контролювати тенденції економічного розвитку підсилювалася і впливом зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних факторів.

Фактично механізми соціального захисту, що існували на той час, вичерпали себе [16, с. 44]. Існування цієї системи у нових умовах спричинило виникнення та подальше загострення таких негативних тенденцій, як зростання заборгованості з виплат у системі соціального захисту, випадки нецільового використання коштів соціального страхування тощо. Форми управління коштами соціального страхування не відповідали принципам формування цих коштів [17, с. 3].

Водночас процеси в економічній та соціальній сферах зумовили виникнення потреби у нових напрямках соціального захисту громадян. Зокрема, гостро постало питання про необхідність соціального забезпечення і захисту безробітних, тоді як з 1930-х років уважалося, що безробіття в Радянському Союзі не існує як явища [18, с. 31]. Вирішити цю проблему вбачалося за можливе шляхом запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Умови та показники функціонування економіки не забезпечували повноцінного наповнення державного бюджету, що, своєю чергою, унеможливило належне фінансування галузі охорони здоров'я населення. З огляду на це, а також у руслі світових тенденцій та практики виявилася потреба у запровадженні загальнообов'язкового державного медичного страхування.

Для України як держави з потужним промисловим потенціалом високої ак-

туальності набуло й питання запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Нові економічні умови вимагали також посиленої уваги до інституту пенсійного забезпечення. Дедалі активніше обстоювалася думка про необхідність розроблення та запровадження механізму індивідуального державного пенсійного страхування, що також є складовою цілісної системи державного соціального страхування. Разом із тим, вбачалося за доцільне започаткувати інститут недержавного пенсійного забезпечення.

Необхідність концептуального перегляду системи соціального страхування зумовлювалася потребою не лише у пристосуванні проголошених соціальних гарантій до нових умов функціонування економіки та управління нею [19, с. 27], але і у чіткому визначенні принципів функціонування системи соціального страхування, порядку формування його коштів та їхнього розподілу з метою забезпечення виконання покладених на систему соціального страхування функцій та завдань.

Звісно, такий ґрунтовний перегляд усієї системи соціального страхування не міг не зумовити потребу у реформуванні власне засад управління соціальним страхуванням.

Для закріплення на належному правовому рівні нових підходів до здійснення соціального захисту громадян, визначення пріоритетів у реформуванні цієї системи Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. №3758-ХІІ було схвалено Концеп-

цію соціального забезпечення населення України [20].

Концепцією зафіксовано базові принципи реорганізації та розвитку соціального страхування як складової системи соціального захисту. В окремих розділах Концепції уміщено положення щодо напрямів та цілей реформування або запровадження і сфери реалізації таких видів соціального страхування, як страхування на випадок безробіття, медичне страхування, страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, пенсійне страхування.

Закладена у Концепції ідеологія реформування системи соціального страхування передбачала не лише визначення нових джерел формування і напрямів використання коштів соціального страхування, але і визначення принципово нових засад управління соціальним страхуванням. На особливу увагу заслуговує таке положення Концепції, як автономність управління діяльністю фондів соціального страхування на принципах соціального партнерства і самоврядності під контролем держави.

Принципи, закріплені у Концепції, дістали свого подальшого розвитку і реалізації в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, розроблення яких відбувалося з урахуванням положень і Конституції України, що на той час вже була ухвалена і набрала чинності. Зазначені Основи установили принципи і загальні правові, фінансові та організаційні умови здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян, закріпивши принципово нові для України організаційно-правові засади управління соціальним страхуванням.

Залежно від історичного етапу розвитку інституту соціального страхування зміст поняття соціального страхування зазнавав певних змін, які відображали характер відносин з приводу здійснення соціального страхування на певній стадії еволюції цього інституту.

Протягом майже усього періоду свого розвитку інститут соціального страхування поділявся на окремі види соціального страхування. Підставою і критерієм такого поділу завжди були і залишаються соціальні ризики – об'єктивні соціальні обставини, настання яких має наслідком утрату заробітку або інші випадки матеріального обтяження застрахованої особи.

Якщо уважно проаналізувати еволюцію цих видів соціальних ризиків, можна побачити, що, незважаючи на певні відхилення, їхнє коло завжди було досить сталим. Суспільство ніби визначило для себе групу тих негативних соціальних факторів, які є найбільш розповсюдженими, пов'язані з найбільшим матеріальним обтяженням і тому призводять до найбільших соціальних негараздів, і запровадило систему соціального страхування для пом'якшення цих соціальних ризиків.

Можна з упевненістю стверджувати, що перелік тих видів соціальних ризиків, на подолання і матеріальну компенсацію яких спрямований інститут соціального страхування, зберігся майже незмінним до нашого часу.

Сьогодні обставини, унаслідок яких застраховані особи можуть втратити засоби до існування і потребуватимуть матеріальної підтримки або соціальних послуг у межах системи соціального страхування, іменуються страховими ризиками.

Саме ці страхові ризики і покладені в основу класифікації видів соціального страхування, які вже запроваджені або запровадження яких передбачене національним законодавством. Відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування такими видами соціального страхування є:

пенсійне страхування;

страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;

медичне страхування;

страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

страхування на випадок безробіття.

Водночас законодавець допустив можливість ухвалення законів, які запроваджували б інші, не перелічені вище види соціального страхування.

Сьогодні в Україні відносини у сфері соціального страхування регулюються декількома нормативно-правовими актами вищої юридичної сили. Власне існування інституту соціального страхування в Україні та його основні завдання передбачені ст. 46 Конституції України.

Загальні засади функціонування системи соціального страхування у цілому, організації управління нею, види соціального страхування та їхні пріоритетні завдання визначаються згадуваними вище Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Правовідносини у сфері кожного з видів соціального страхування, що запроваджуються в Україні, та управління ними регламентуються законами

з окремих видів соціального страхування. На сьогодні в Україні ухвалені спеціальні закони з чотирьох видів загальнообов'язкового державного соціального страхування:

– у сфері соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, – Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. №1105-XIV [21];

– у сфері соціального страхування на випадок безробіття – Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 26 березня 2000 р. №1533-III [22];

– у сфері соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, – Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” від 18 січня 2001 р. №2240-III [23];

– у сфері пенсійного страхування – Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. №1058-IV [24].

Проводиться робота з формування правових та фінансово-економічних засад для упровадження ще одного виду соціального страхування – медичного.

Зазначеними вище законами з окремих видів соціального страхування конкретизуються норми ст. 46 Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне

соціальне страхування і визначаються основні завдання кожного з видів соціального страхування, організаційна структура і система управління кожним із видів соціального страхування, права, обов'язки та відповідальність суб'єктів правовідносин у сфері соціального страхування, види страхових виплат (матеріального забезпечення) і соціальних послуг за відповідними видами соціального страхування, порядок проведення цих страхових виплат і надання соціальних послуг, джерела формування і порядок використання коштів кожного з видів соціального страхування тощо.

Певною мірою ця обставина дає підстави розглядати створену на цей час в Україні систему управління соціальним страхуванням як трирівневу, у якій першим рівнем виступають органи, які здійснюють безпосереднє управління цільовими страховими фондами, другим – наглядові ради, що здійснюють нагляд за діяльністю кожного зі страховиків, і третім – органи державного нагляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забелин Л.В. Теоретические основы социального страхования / Забелин Л.В. // – М.: Вопросы труда, 1926. – 223с.
2. Любимов Б. Социальное страхование в прошлом и настоящем / Б. Любимов // – Х.: Главполитпросвет УССР, 1923. – 48с.
3. Роик В.Д. Эволюция систем социального страхования в западных странах / В.Д.Роик // Труд за рубежом. – 1994. – №3. – С.13–24.
4. Вигдорчик Н.А. Теория и практика социального страхования. Вып. I. Теоретические основы социального страхования / Н.А. Вигдорчик // – Петроград: Книга, 1919. – 144с.
5. Ашмарина С.В. Дискусии о страховании рабочих в России в конце XIX – на

- чале ХХ в. / Под ред. Л.И. Бородкина / С.В.Ашмарина // Экономическая история. Обзорение. Вып.6. – М., 2001. – С.50–64.
6. Куприянова Л.В. Российские предприниматели и проблемы социального страхования 1880–1905годы / Л.В. Куприянова // Отечественная история. – 1996. – №5. – С.50–76.
 7. Ашмарина С.В. О разработке электронных ресурсов по истории страхования рабочих России в конце XIX – первой четверти ХХвв. / Под ред. Л.И. Бородкина / С.В. Ашмарина // Экономическая история. Обзорение. Вып. 9. – М., 2003. – С.21–25.
 8. Родионова Е.И. История социального страхования в СССР. Вып.1. / Под ред. проф. Н.А. Виноградова / Е.И. Родионова // – М., 1966. – 34 с.
 9. Краснопольский А.С. Основные принципы советского государственного социального страхования / А.С. Краснопольский // – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1951. – 142 с.
 10. Данский Б.Г. Социальное страхование раньше и теперь / Б.Г. Данский // – [2-е изд.]. – М. : Вопросы труда, 1928. – 251 с.
 11. Караваяев В.В. Организационная система социального страхования / В.В. Караваяев, Я.Г.Тидеман // – М.-Л.: Государственное изд-во экономической лит., 1932. – 24 с.
 12. Любимов Б. Против извращения основ советского соцстраха / Б. Любимов // – М. : Профиздат, 1934. – 135 с.
 13. Постановление ЦИК, СНК и ВЦСПС от 23 июня 1933 г. “Об объединении НКТ Союза ССР сВЦСПС” // СЗ СССР. – 1933. – №40. – Ст.238.
 14. Горбунов А.И. Социальное страхование в СССР / А.И. Горбунов // – [2-е изд.]. – М. : Профиздат, 1945. – 36 с.
 15. Лукьянова В.А. Социальное страхование в СССР : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук / В.А.Лукьянов // – М., 1963. – 16 с.
 16. Хаара В.Г. Про окремі проблеми соціального партнерства в Україні / В.Г. Хара // Соціальне партнерство – шлях до злагоди: [упоряд.: С.Ю.Кропивка]. – К., 2003. – С.44–47.
 17. Загальнообов’язкове державне соціальне страхування за 2003рік (у цифрах і фактах, станом на 1січня 2004 року). – К., 2004. – 24 с.
 18. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії / Б. Надточій // Соціальний захист. – 2003. – №3. – С.29–33.
 19. Невский А. Для чего нужен рамочный закон об обязательном социальном страховании / А. Невский // Вестник профсоюзов. – 1998. – №4. – С.27–31.
 20. Постанова Верховної Ради України “Про проект Концепції соціального забезпечення населення України” від 21.12.1993 р. №3758–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №6. – Ст.31.
 21. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999 р. №1105–ХІV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 42. – Ст. 2080.
 22. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 26 ерезня 2000 р. №1533–ІІІ // Офіційний вісник України. – 2000. – №13. – Ст.505.
 23. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” від 18 січня 2001 р. №2240–ІІІ // Офіційний вісник України. – 2001. – №8. – Ст.310.
 24. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування від 9 липня 2003 р. №1058–ІV // Офіційний вісник України. – 2003. – №33. – Ст.1770.

Сорочинская Е.Л. Становление и развитие системы государственного страхования в Украине. Коротко отражена предыстория становления и развития системы государственного социального страхования в Украине. Отражено за-

рождение социального страхования еще во времена Русской империи и его развитие до нашего времени.

Sorochinska E.L. Becoming and development of the system of state insurance in Ukraine. Predystoriya of becoming and development of the system of state social security is shortly reflected in Ukraine. The origin of social security is reflected as early as times of the Russian empire and his development to our time.

КИЇВСЬКА НАУКОВА ШКОЛА

ФАЗОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА КРИТИЧНИХ ЯВИЩ

Шиманська О.Т.

(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Україна посідала чільне місце і продовжує утримувати передові позиції в області досліджень фазових перетворень та критичного стану речовин. Ще в 1865 році Авенаріус М.П. в Київському університеті Святого Володимира започаткував першу фізичну школу в Україні. Авенаріус М.П. завідував кафедрою фізики в період 1865-1890 рр. Його іменем названий закон, який описує залежність термоелектрорушійної сили від температури сплавів. Наукові роботи Авенаріуса присвячені не лише термоелектричним явищам, а багатьом різним розділам фізики, зокрема, критичним явищам в рідинах. Авенаріус М.П. та його учні (Надеждін О.І., Зайончевський В.І., Страус О.Є., Жук К.М. і ін.) вивчали властивості співіснуючих рідини і пари при зміні температури і тиску, критичні явища в чистих рідинах і розчинах, теплове розширення рідин. Вони отримали точні значення критичних параметрів для багатьох речовин, які увійшли в довідниковий фонд фізичних величин і довго залишалися неперевершеними за точністю.

В 1951р. ректором Київського державного університету імені Т.Г. Шев-

ченка (КДУ) Голиком О.З. була створена кафедра молекулярної фізики. Тематикою наукової роботи кафедри були дослідження рідкого стану речовин. Уже в ті роки Голиком О.З. була чітко сформульована ідея про взаємозв'язок властивостей рідин з їх молекулярною будовою та критичними параметрами. Для виконання наукових досліджень Голиком А.З. були залучені декілька співробітників Академії наук УРСР та набрана група аспірантів, серед яких був і випускник фізичного факультету Шиманський Ю.І. Розгорнулась робота по створенню фізичних установок і виконанню експериментальних досліджень, які включали і дослідження критичного стану речовин. Цим були продовжені традиції Київської школи фізиків, створеної Авенаріусом М.П.

В ті роки серед фізиків тривала дискусія, яка почалась ще після робіт Ендрюса, відносно того, що саме слід розуміти під критичним станом речовини. Ця дискусія загострилась після появи експериментальних робіт канадської школи Маасса та теорії Гепперт Майер, в яких було введено поняття критичної області замість єдиної класич-